

ISSN: 2181-4562

DOI Journal 10.56017/2181-4562

IMFAKTOR

JOCAA

МАДАНИЈАТ ВА САНЃАТ

JOURNAL OF CULTURE AND ART

Volume I, ISSUE 5

JULY | 2023

КУЛТУРА И ИСКУССТВО

ISSN: 2181-4562
DOI Journal 10.56017/2181-4562

МАДАНИЯТ ВА САЊАТ ЖУРНАЛИ

I-ЖИЛД, 5-СОҢ

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

ТОМ-I, НОМЕР-5

JOURNAL OF CULTURE AND ART

VOLUME-I, ISSUE-5

ТОШКЕНТ – 2023

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО | JOURNAL OF CULTURE AND ART

№ 5 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.56017/2181-4562-2023-5>

БОШ МУҲАРРИР:

Халикулова Гўзал Эркиновна

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти профессори в.б., Санъатшунослик фанлари номзоди

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:

Мелиқўзиев Иқбол

Мамасодиқович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кафедра мудир, профессор в.б., Санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ:

Касимов Нозим Козимович

Маданият ва туризм вазирлиги “Таълим ва илм-фанни ривожлантириш бошқармаси” бошлиғи, профессор

Ходжаметова Гулчира

Илишевна

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали “Санъатшунослик” факультети декани, Тарих фанлари номзоди, профессор

Абдувоҳидов Фахриддин

Мелигалиевич

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кафедра мудир, доцент, Санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Кадиров Рамз Турабович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти “Саҳна нутқи” кафедраси доценти

Умаров Мамур

Боташикович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти “Санъатшунослик ва маданиятшунослик” кафедраси профессори в.б., фалсафа фанлари номзоди

Худоев Ғани Муҳаммадович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кафедра мудир, Санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Бердиханова Шахида

Нурлыбаевна

Юнус Ражабий номидаги Ўзбек миллий мусиқа санъати институти “Ўзбек мақоми тарихи ва назарияси” кафедраси мудир, санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Дўсанов Раҳимжон

Раимқулович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти, “катта ўқитувчи”, мустақил тадқиқотчи

Суннатиллаев Асатилло

Суннатович

Юнус Ражабий номидаги Ўзбек миллий мусиқа санъати институти “Илмий тадқиқотлар, инновациялар ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш” бўлими бошлиғи, мустақил изланувчи (PhD)

Мазкур фанлараро илмий-амалий журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2023 йил 24 февраль куни № 065356-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Саҳифаловчи/Page Maker/Верстка: Абдураҳмон Хасанов

Таҳририят манзили: <https://imfaktor.uz>, 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2/27-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55, E-mail: tahririyat@imfaktor.uz

© IMFAKTOR Pages, 2023 йил.

© Муаллифлар жамоаси, 2023 йил.

МАДАНИЯТ ВА САЊАТ ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО | JOURNAL OF CULTURE AND ART

ЗАМАТДИНОВ Адилбек

*Ўзбекистон санъат ва маданият институте Нукус филиали
ўқитувчиси*

САПАРОВ Ринат

*Ўзбекистон санъат ва маданият институте Нукус филиали
талабаси*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8115832>

РЕЖИССЁР БАДИЙ ЯХЛИТЛИКНИ БОШҚАРУВЧИ

АННОТАЦИЯ

Мақола мазмунининг асосини актёрлик ва режиссура санъати борасидаги ворислик анъаналари, устозлар тажрибалари ташкил этади. Театр санъатининг табиати спектаклнинг бошидан охиригача ижодий ҳамфикрликни ва жонли ҳиссиётни талаб қилади. Пьесанинг ҳар бир сўзи, актёрнинг ҳар бир ҳаракати, ҳар бир мизансахна юқоридаги талабга бўйсундирилиши керак бўлади.

Калит сўзлар: бадий яхлитлик, спектакль, режиссёр, актёр, сахна, пьеса, сахна безаги, драматург, ижро, олий мақсад, хатти-ҳаракат, туб маъно, рол, образ, сюжет, конфликт, шарт-шароит, диққат доираси.

ЗАМАТДИНОВ Адильбек

*Нукусский филиал узбекского института искусств и культуры
учитель*

САПАРОВ Ринат

*Нукусский филиал узбекского института искусств и культуры
студент*

РЕЖИССЕР ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ РУКОВОДИТЕЛЬ ЦЕЛОСТНОСТИ

АННОТАЦИЯ

Основу содержания статьи составляют традиции преемственности в актерском и режиссерском искусстве, опыт наставников. Природа театрального искусства требует творческой солидарности и живой эмоциональности от начала и до конца спектакля. Каждое слово пьесы, каждое движение актера, каждая мизансцена должны будут подчиняться вышеуказанному требованию.

Ключевые слова: художественная целостность, спектакль, режиссер, актер, сцена, пьеса, декорация сцены, драматург, перформанс, высшая цель, поведение, коренной смысл, роль, образ, сюжет, конфликт, условие, сфера внимания.

ZAMATDINOV Adilbek*Nukus branch of the Institute of Arts and culture of Uzbekistan
teacher***SAPAROV Rinat***Nukus branch of the Institute of Arts and culture of Uzbekistan
student***DIRECTOR MANAGING ARTISTIC INTEGRITY****ANNOTATION**

The basis of the content of the article is the traditions of succession in the art of acting and directing, the experiences of mentors. The nature of theatrical art requires creative composure and a lively feeling from the beginning to the end of the performance. Every word of the PESA, every act of the actor, every mizansahna will have to be subject to the above requirement.

Keywords: artistic integrity, performance, director, actor, stage, Pesa, stage decoration, playwright, performance, high purpose, behavior, fundamental meaning, role, image, plot, conflict, conditions, scope of attention.

Театрда ижод намунаси жамоанинг биргаликдаги фаолияти натижасида вужудга келади. Сахнавий асар – пьеса устида ишлаганда агар жамоа бир мақсад, бир услуб, бир метод, бир системага асосланиб ишламаса, белгиланган мақсадга эришиш қийин кечади. Шу сабабли ҳам ягона иш услубининг танланиши театрда ансамбль яратишнинг асосий шарти бўлиб, бу ҳолдагина бадиий яхлитликка эришилади.

Театр санъати асари ижодий жараёнларнинг уйғунлашувида пайдо бўлади. Бу жараёнда драматург, актёр, режиссёр, муסיқачи, декоратор, пардозчи, ёритувчи, либосчи ва ҳоказолар бўлиб, уларнинг ҳар бири ижодий ишга ўз хиссасини қўшади. Шу боис театр санъати бутун бир жамоанинг ижодий ҳамкорлик маҳсулидир. Умумжамоа спектаклнинг муаллифи ҳисобланади.

“Жамоа асосида шакланган ижод, – деб ёзади К.С.Станиславский, – албатта бирикишни – уйғунликни талаб қилади. Кимки бу жараёнга хиёнат қилса, у ўз сахнадошига, ўртоғига қарши чиқибгина қолмай, ўзи хизмат қилаётган санъатига жиноят қилади” [1, Б.77-78].

Маълумки, санъат катта меҳнат - қобилият билан маҳоратнинг уйғунлашувидан туғилади. Маҳорат эса, муайян санъат ва мактаби орқали шаклланадики, у мактаб бир неча давр тажрибаси ва анъаналарининг бириккан ҳосиласидир.

Шундай қилиб, барча даврларда истеъдодли актёр сахнанинг ягона ҳукмрони, ҳақиқий эгасидир. Драматургнинг ўзига хос услубияти, даврга монанд маълум шарт-шароитлар доираси бўлади.

Асарларда муаллифларнинг шарт-шароитлари ҳар хил бўлади. Масалан, Еврипид, Шекспир, Софокл асарларига мурожаат этганимизда илоҳиёт билан боғлиқ фантастик шарт-шароит мавжуд бўлса, А.П.Чехов асарларида қаҳрамоннинг ички дунёси, рухий кечинмалар, ҳаётда мавжуд инсон ва табиат, инсон ва инсон ўртасидаги тафовут ҳолатларини акс эттирувчи шарт-шароитлар мавжудлигини кўрамыз.

Шу боисдан ҳам К.С.Станиславский: “Режиссёр, бу – фақат пьесани яхши таҳлил қила оладиган, актёрларга қандай ўйнашни, сахнада рассом ясаб берган сахна безакларнинг қандай ва қаерда туришини ўргатадиган киши эмас. Режиссёр, бу – ҳаётни обдон кузата оладиган, ўзининг театр соҳасида профессионал билимларидан ташқари, ҳамма соҳалардаги билимларни мукамал эгаллай олган кишидир”, - дейди [2, Б.114-115].

Демак, режиссёр бадий яхлитликни бошқарувчи, юзага келтирувчи ШАХС. У индивидуалликка дахлдор кучларни (актёр-ижодкорлар) улар билан ҳамфикр ва муштараклик, яратувчи, бир ўй, бир фикр билан яшовчи ижодий жамоани бирлаштирувчи кучдир. Ўзига хос индивидуал хусусиятга эга бўлганлиги, яшаётган жамиятга, оиласига, юртига, халқига, давлатига бўлган муносабатида унинг фуқаролик позицияси намоён бўлади.

Ҳаётга мустақил, ўзига хос қараш билан унинг индивидуаллиги белгиланади. Режиссёр ўз мақсадини актёр ижроси орқали амалга оширади. У асарга меҳр билан ёндашиб, уни идрок этиб, ўз тажрибасига таяниб фикрини ифода этади.

Бу ерда республикамиз вилоят театрлари режиссёрлари ҳақида ҳам айтиш мумкин. Улар ҳам ҳар бир сахна асаридан янги-янги актёрларни кашф этадилар. Режиссёр муаллиф материални санъат даражасига етказиш учун машаққатли жараёни ўз бошидан кечиради. Қуйида у риоя қилиши керак бўлган қоидаларнинг айримларини тавсия қиламиз.

Бу бўлажак тадқиқотчи – талаба, режиссёр, актёрлар учун зарурий кўрсатма бўлади. Биринчидан, агар драматург ўз дунёқараши, муносабатини асарда баён қилса, режиссёр эса уни ўз ижро услуби билан сахнага кўчиради. Иккинчидан, муаллиф драматург асардаги сўзни бадий ифода этган бўлса режиссёр сўзни ҳаракатга келтириш билан улар устидан ҳукмронлик қилади. Учинчидан, у драматург билан бирга муаллифлик ҳуқуқига эга бўлади. Театр санъатининг асоси ҳамда режиссёрнинг фаолиятида драма асос бўлади. Шу боис режиссёр драма назарияси асосларини мукамал билмоғи керак.

Режиссёр ижод жараёнида аввало материални–асарни чуқур ўзлаштиради, ўрганади. Муаллиф қўйган мақсади – асар ғоясини аниқлайди. Сўнгра спектакль ғоясини, яъни ўзи идрок этган ғоя – режиссёрлик ғоясини, олий мақсадни аниқлайди. Шунингдек, у олий мақсадни рўёбга чиқариш учун, асар бўйлаб ўтадиган бош йўналишни, яъни “етакчи хатти-ҳаракатни” аниқлайди. “Олий мақсад – истак, етакчи хатти-ҳаракат – интилиш ва уни бажарилиши эса ижодий жараёни вужудга келтиради. Олий мақсад ва етакчи хатти-ҳаракат бу асардаги ҳаётнинг бош мақсади, қон томири, юрак уриши, нерви...”

Бинобарин, олий мақсадга эришмоқ учун қилинадиган етакчи хатти-ҳаракатни режиссёр яратади. Демак, сахнавий бадий яхлит

Таълим ва инновацион тадқиқотлар асарни яратишда олий мақсад ва унга эришиш учун қилинадиган етакчи хатти-ҳаракат муҳим аҳамиятга эга бўлади. Режиссёр томонидан асардаги ҳамма иштирокчиларнинг алоҳида хатти-ҳаракатлари, пьеса бўйлаб ўтадиган, асарнинг маъзини ифодаловчи деталлар бирлаштирилиб, у спектаклнинг етакчи хатти-ҳаракатига бўйсундирилади. Ана шунда спектакль яхлит бадий асарга айланади. Бу вазифани режиссёр бажаради.

Асардаги юз берадиган воқеалар ривожини белгиловчи яширин хатти-ҳаракатни “етакчи хатти-ҳаракат” десак, сўз борасида яширинган ҳаракат тағмаъно дейилади. Тағмаъно – матн остидаги мазмун, муаллифнинг фикрий изҳори. Матн ости маъноси режиссёрнинг кўрсатмаси ва актёр ўз шахсий фантазиясини ишга солиш жараёни орқали юзага чиқади. Бунда асосий ишни актёр рол устида ишлаганда, ўзининг онгли мушоҳадаси орқали рўёбга чиқаради. Актёр-режиссёр талқинини ўз ижро маҳорати орқали амалга оширади.

Режиссёр ўз талқинини айнан шу асар учун тўғри эканлигини исботлай олса, актёр органикасини–вужудини уйғота олса, уни режиссёр талқинига уйғун бўлган ижод йўлига йўналтира олсагина, муштараклик яратади. Демак, режиссёр ва актёр бир мақсад сари ишлайди ва ижодий жараёни биргаликда олиб боради. Режиссёр асарни талқин қилгач, ишнинг иккинчи босқичини амалга ошириши лозим. Бу ҳам бўлса, спектаклни умумий бадий талқинига мос тарзда мақсадга йўналтира олишдир. Энди режиссёр актёрлар билан бир мақсад сари ижодий жараёни бошлайди.

Ижодий жараёни ташкил қилишни бошлаб юборган режиссёр театрнинг жамоасини, асар иштирокчиларини бир-бири билан боғлайди, ҳамжихатликка эришади ва яхлит бадий сахнавий спектакль яратишга киришади.

Актёр – ўзи яратадиган образ жараёнида атрофдаги бошқа образлар билан узвий боғланиши, улар билан муносабатда ўз образини мазмунини очишга ва сахнадошларини (партнёр) ҳам очилишини таъминлаши лозим. У режиссёр билан пьесанинг, ўз ролининг мақсадларини ва мақсадга олиб борадиган “хатти-ҳаракат” таҳлили устида иш олиб боради. К.С.Станиславский таълимотида актёрнинг рол устида ишлаши унинг ўз устида ишлаши эканлиги алоҳида таъкидланади. “Ўзидан келиб чиқиб ҳаракат қилишни ўрганишда” пьеса қахрамонларининг ҳаракати ва сизнинг ҳаракатларингиз ўртасида қандай фарқ бор, сизнинг ҳаракатларингиз қаерда тугайди, унинг ҳаракатлари қаердан бошланади.

Улар ва бошқалар ўз-ўзидан боғланади, агар бу йўлни мен сизга кўрсатгандек бажарсангиз... Бу йўл билан сиз бошқача қиёфага кирди деб айтадиган шаклга яқин келасиз. Фақат бир шарт билан, албатта, агарда сиз пьесани тўғри тушунган бўлсангиз, унинг ғояси, сюжетини, конфликт ва ўзингиздаги образни, характерни тарбиялай оласиз” [3, Б.181-182].

Актёрнинг ижодий тасавури масаласи ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Фаол ва жуда фаол шаклланиши керак. У тасавурини ишлата олиши ва уни бошқара олиши шарт. Тасавурини режиссёр кўмагида уйғота олсин ва ўзи уни ривожлантирсин. Уларнинг ижод жараёнида, ишларида муштараклик бўлса, ҳамкорликда ижод қилишса, кўзланган мақсадга эришилади. Устоз талабанинг ижодий иш жараёнини назорат қилади. Унга кўрсатмалар беради. Талабалар бир мақсадга эришиш учун қилган иш жараёнидаги муфассал билимга интилаётганини таъминлаб туради. Талабалар билан эришилган ижодий ютуқларини, талабалар билан муҳокама қилади ва янгича уринишларга ундайди.

Талаба – актёр, режиссёр, тадқиқотчини секин-аста ўз “мен”ини кашф этишга йўллайди. Ҳар бир машғулотдаги қилинаётган хатти-ҳаракатлар унда юз берадиган “воқеа”дан келиб чиқиши лозим. Шу боис актёр ва ижодкор учун хатти-ҳаракатлар таҳлили уни воқеалар тизимига ва шу туфайли вужудга келган шарт-шароитлар доирасидан етаклаб ўтадиган манбага эриштиради. Яхлитликка эришишда воқеалар тизими уч босқичда аниқланади. Асардаги воқеалар тизимини вужудга келтирувчи манба – аввалги воқеа деб аталади. Аввалги воқеа асардан ташқарида бўлиб ўтган бўлиб, асарнинг ичида марказий ва асосий воқеа бўлишига асосий сабаб бўлади. Бу воқеаларни келтириб чиқарадиган шарт-шароитлар эса асосий рол ўйнайди. Шарт-шароитлар мавжудлиги уч доира даврасида намоён бўлади. Г.Товстаногов “Режиссёрлик касби ҳақида” китобида шарт-шароитлар даражаларини доиралар тарзида қуйидагича ифодалайди. “Каттаси – олий мақсад. Ўрта доирага – етакчи хатти-ҳаракат тўғри келади. Кичик доирада жисмоний ҳаракатдаги шарт-шароитлардир.

Бу пьесадаги конкрет воқеаларни ҳаракатга келтирувчи шарт-шароитлардир. Бу доиралар пьесадаги ҳаёт жараёнида бир-бири билан қоришиб кетишади. Бири иккинчисисиз вужудга келмайди. Каттаси ўртанчаси орқали, “кичигида нима бўлаётгани”ни ҳал қилиш учун керак» [4, 107-108].

Бадий яхлитликни шакллантиришда актёрнинг роли нимадан иборат? Актёр режиссёр кўрсатмаси билан “хатти-ҳаракатлар” таҳлилинини сахнадаги хатти-ҳаракатларга кўчиради. Актёр пьесадаги берилган шарт-шароитларга “киради”. Бу жараёнда актёр персонажининг хатти-ҳаракатларини ўзиники қилиб олиши керак.

Бу хусусда К.С.Станиславский шундай ёзади: “Бу жараёнга бир шўнғиб кўринг-а, сиз истаганингизда ижро қиладиган ролингизнинг ички ва ташқи ҳолатларини ҳис қилиб, таҳлил қилганингизни сезасиз. Бу ҳар ҳолда шунчаки ўтириб олиб, рол хусусида қуруқ мулоҳаза қилиш эмас. Бу жараёнда актёр ўз табиатининг ақлий, эмоционал ҳиссий ва жисмоний томонларини биратўла ишга солиб амалга оширади» [5, Б.151-152].

Актёр – ижодкор томоша зали, кўча, шаҳар, ҳатто бошқа давлат бўлиши мумкин бўлган манбаларга диққатини тўплайди. Уларнинг катта диққат доирасида бутун коинот, олам ҳам бўлиши мумкин. Актёр онгида сахна асари ҳақида ижодий материал жамлангач, яъни унинг тасавурида образ гавдалангач, у сўзининг ички моҳияти, туб маъно устида иш олиб боради.

ИҚТИБОСЛАР/СНОСКИ/REFERENCES

1. Махмудова Х. “Сахнавий асарнинг хатти-ҳаракатли тахлили”. Т.: Фан ва технология нашриёти; Т.: 2012.
2. Махмудов Ж. Махмудова Х. “Режиссура асослари”- “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” нашриёти; Т:2008.
3. Станиславский К.С. Собрание сочинений. Т.2. - М., – (Т.Хўжаев таржимаси. Қайта нашр 2010й)
4. Sayfullayev B.S., Mamatqosimov J.A. Aktyorlik mahorati. Darslik. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
5. Umarov M., Yuldashev T. Rejissorlik va aktyorlik san’ati asoslari. Darslik. –Toshkent: Turon-Iqbol, 2018.

ISSN: 2181-4562
DOI Journal 10.56017/2181-4562

МАДАНИЯТ ВА САЊАТ ЖУРНАЛИ

I-ЖИЛД, 5-СОН

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

ТОМ-I, НОМЕР-5

JOURNAL OF CULTURE AND ART

VOLUME-I, ISSUE-5

«Маданият ва санъат» электрон журнали 2023 йил 24 февраль куни № 065356-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Муассис: «IMFAKTOR Pages» масъулияти чекланган жамияти.

Таҳририят манзили: 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55

Эл. почта: tahririyat@imfaktor.uz

Веб-сайт: www.imfaktor.uz